

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата психологічних наук, доцента Т. С. Калініної про дисертацію Кондратюк Жанни Володимирівни *«Психологічні особливості розвитку професійної ідентичності фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів»*, представлену на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія

Актуальність дисертаційної роботи Ж.В. Кондратюк обумовлена тим, що одне з важливих завдань розвитку професійної ідентичності стало необхідним і новим концептуальним дороговказом у освіті дорослих ХХІ століття, яке отримало назву «століття професійної ідентичності та професійної компетентності», оскільки одним із основних чинників становлення особистості є професійний розвиток. Професійна ідентичність набуває актуальності як метавластивість, що визначає ефективність професійного розвитку людини, об'єднує структурні елементи особистісної та соціальної ідентичності, складову самосвідомості, результат професійного самовизначення, самоприйняття індивіда, що передбачає триразове ставлення: до себе як до професіонала; до набутої професії та до професійної спільноти. Але очевидним є той факт, що в галузі спеціальної психології та спеціальної педагогіки стає нагальною потреба в вивченні особливостей підготовки та готовності кадрів для інклюзивного навчання й спеціальної освіти. Тому пошук ефективних засобів розвитку професійної ідентичності фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів (далі ІРЦ) набуває особливої актуальності та визначає цих фахівців, як самодостатніх професіоналів, які здійснюють супровід осіб з особливими освітніми потребами майже з усіма типами освітніх труднощів та визначають траєкторію можливого розвитку таких осіб в сучасній системі освітніх установ України. Дисертантка стверджує, що професійна ідентичність фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів передбачає сукупність спеціальних психолого-педагогічних компетентностей цих фахівців для реалізації психолого-педагогічного супроводу особистості дитини та особи з особливими освітніми потребами.

Наукова новизна полягає в тому, що *вперше* розроблено науково-методичні засади розвитку професійної ідентичності фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів, створено науково обґрунтовану особистісно орієнтовану технологію розвитку професійної ідентичності фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів; *теоретично обґрунтовано та розроблено* структурно-функціональну модель професійної ідентичності фахівців (консультантів) ІРЦ та виділено її змістовні компоненти: мотиваційний, технічний, міжособистісний, контекстуальний, адаптивний, творчий, акмеологічний та аутопсихологічний; *емпірично визначено* показники й рівні розвитку професійної ідентичності фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів та специфічні особливості компонентів

професійної ідентичності фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів; *поглиблено* поняття «професійна ідентичність» з точки зору спеціальної психології та освіти осіб з особливими потребами, яка використовується для визначення поведінки, структури або характеристик самих властивостей; *уточнено* підходи щодо розвитку професійної ідентичності фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів; *подальшого розвитку набули* ідеї особистісно орієнтованого, компетентісного, системного, акмеологічного, аутопсихологічного та технологічного наукових підходів; *розроблено, впроваджено, апробовано на практиці* особистісно орієнтовану технологію розвитку професійної ідентичності фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів.

Практичне значення роботи полягає в розробленні діагностичного комплексу для дослідження розвитку професійної ідентичності у фахівців (консультантів) ІРЦ, а також особистісно-орієнтованої технології та тренінгу розвитку професійної ідентичності фахівців (консультантів) ІРЦ, який впроваджений у практику роботи ІРЦ.

Отримані результати дослідження забезпечують можливість використання окремих компонентів професійної ідентичності різних фахівців, діагностичного комплексу дослідження професійної ідентичності та особистісно орієнтованої технології її розвитку для фахівців ІРЦ, й закладів СЗЗСО/НРЦ для створення освітніх програм, курсів підвищення кваліфікації цих фахівців.

Запропонована програма тренінгу розвитку професійної ідентичності фахівців (консультантів) ІРЦ може бути використана для підготовки та перепідготовки фахівців (консультантів) ІРЦ в рамках підготовки практичних психологів учителів-логопедів, вчителів-дефектологів, вчителів-реабілітологів.

Ступінь обґрунтованості і достовірності наукових положень, висновків і практичних рекомендацій, які сформульовані у дисертації. Наукові положення дисертації достатньо обґрунтовані та відображені у висновках розділів та загальних висновках. Найбільш суттєві результати, здобуті Жанною Кондратюк, вдало обґрунтовані, а також відповідають меті та завданням дисертаційного дослідження. Зміст основних положень роботи викладено послідовно та чітко, логічно-сміслові переходи між підпунктами дослідження, а також визначеними розділами присутні. Ступінь вірогідності здобутих результатів забезпечується багатоплановим теоретичним та емпіричним аналізом проблеми, застосуванням комплексу методів, релевантних меті та завданням дослідження, використанням методів математичної статистики та узгодженістю дисертаційної роботи з висновками інших дослідників. Результати дисертаційної роботи висвітлено у необхідній кількості наукових публікацій.

Достовірність здобутих результатів забезпечується методологічною основою дисертації, що становлять філософські положення теорії наукового пізнання, взаємозв'язку й взаємозумовленості конкретних умов з реаліями, що передбачає застосування адекватної методології до комплексного вивчення розвитку професійної ідентичності у фахівців (консультантів) ІРЦ та у фахівців

психолого-педагогічного профілю. Для досягнення мети та розв'язання окреслених завдань дослідження здобувачкою використано комплекс взаємопов'язаних методів дослідження: теоретичних, емпіричних (констатувальний та формувальний психологічний експеримент з використанням психодіагностичних методик), методів математичної статистики на базі пакету статистичних програм IBM SPSS 21.0 for Windows (аналіз таблиць взаємної сполученості, rs-критерій Спірмена та U-критерій Манна-Вітні, котрі в даному випадку є потужнішими, ніж параметричні критерії).

Також представлена ґрунтовно опрацьована джерельна база дослідження, оскільки на різних етапах наукового пошуку було проаналізовано достатню кількість українських та зарубіжних джерел.

Характеристика основних положень роботи. Робота складається з анотацій українською, англійською мовами, списку опублікованих праць, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків.

У першому розділі дисертації обґрунтовано теоретичні основи особливостей професійної ідентичності, що визначається як узагальнююче поняття, що об'єднує структурні елементи особистісної та соціальної ідентичності, складову самосвідомості, результат професійного самовизначення, самоприйняття індивіда з точки зору ефективності його взаємодії із зовнішнім світом, що передбачає триразове ставлення: до себе як до професіонала; до набутої професії та до професійної спільноти. На основі теоретичного аналізу визначено, що професійна ідентичність фахівців (консультантів) ІРЦ – динамічна система, яка починає формуватися в процесі професійної підготовки (освіти) та має подальший розвиток у професійній діяльності. В якості провідних підходів до теоретичного обґрунтування професійної ідентичності фахівців (консультантів) ІРЦ в роботі обрано системний, компетентнісний, акмеологічний та аутопсихологічний наукові підходи. Через призму даних підходів обґрунтовано наступні передумови: мотиваційну, технічну, міжособистісну, контекстуальну, адаптивну, творчу, акмеологічну, аутопсихологічну. Визначені теоретичні передумови покладено в основу розробленої структурно-функціональної моделі розвитку професійної ідентичності фахівців (консультантів) ІРЦ, що містить мотиваційний, технічний, міжособистісний, контекстуальний, адаптивний, творчий, акмеологічний, аутопсихологічний компоненти, які тісно взаємопов'язані між собою, взаємозалежні, кожен компонент продуктивний лише за наявності інших, розвинених достатньою мірою.

У другому розділі дисертації обґрунтовано організаційно-методичні основи проведення констатувального дослідження, подано діагностичний комплекс вивчення розвитку професійної ідентичності фахівців (консультантів) ІРЦ у різних умовах, компонентів професійної ідентичності фахівців (консультантів) ІРЦ та результати констатувального експерименту.

Для визначення стану розвитку професійної ідентичності фахівців (консультантів) ІРЦ та їх готовності до професійної діяльності було

використані спеціально підібрані методики діагностування особливостей кожного компоненту професійної ідентичності (мотиваційного компоненту; технічного компоненту; міжособистісного компоненту; контекстуального компоненту; адаптивного компоненту; творчого компоненту; акмеологічного компоненту; аутопсихологічного компоненту) фахівців (консультантів) ІРЦ у порівнянні з фахівцями СЗЗСО /НРЦ.

У процесі дослідження з'ясовано стан мотиваційного компонента професійної ідентичності, розкрито наступні показники професійної ідентичності фахівців (консультантів) ІРЦ у порівнянні з фахівцями СЗЗСО/НРЦ: мотиви власної праці; мотиви соціальної значущості праці; мотиви самоствердження в праці; мотиви професійної майстерності. Визначено особливості технічного компоненту: схильність до досягнення високих результатів; здатність бути кращим за інших; орієнтація на конкретні цілі та готовність докладати значних зусиль для їх досягнення; здатність ставити перед собою складні завдання, які вимагають значних зусиль і часу для їх виконання; висока працездатність; важливість досягнення мети; віра у свої сили і можливості; здатність справлятися зі стресовими ситуаціями; здатність до постійного вдосконалення і навчання. Розкрито особливості міжособистісного компонента професійної ідентичності: легкість у спілкуванні; високий рівень агресивності; тенденція до лідерства; здатність бути у центрі уваги; здатність легко зав'язувати контакти; імпульсивність; відкритість; контактність; схильність судити людей за зовнішнім виглядом; спрямованість на світ власних переживань; малокотактність; здатність бути мовчазним; схильність важко встановлювати нові знайомства; здатність до ризику; здатність переживати розрив старих зв'язків; схильність розглядати варіанти програшу і виграшу; рівень тривожності і ригідності. Висвітлено особливості контекстуального компонента професійної ідентичності: стійкість поведінки; схильність за доцільне змінюватися залежно від ситуації; здатність до щирого розкриття у спілкуванні (прямолінійність); схильність до щирості (не витримані в своїх емоційних виявах); здатність зважати на оточення; легко входить в будь-яку роль, гнучко реагувати на зміну ситуації; схильність відчувати та передбачати враження, яке справляє на оточення.

Проаналізовано психологічні особливості адаптивного компонента професійної ідентичності: пристосованість/непристосованість до умов навколишнього соціального середовища; збереження здатності до подальшого розвитку і змін; здатність змінювати звички/формулювати нові навички; здатність розвивати уміння, що допомагають в нових умовах; схильність до соціально-психологічної гнучкості зі зміною ситуації; схильність продовжувати жити так, як жили раніше (відставання від соціального оточення, зазнає багато труднощів). Висвітлено психологічні особливості творчого компонента професійної ідентичності: культурні норми та цінності; гнучкість; оригінальність; швидкість переключення; нестандартність мислення; здатність до винахідництва, конструктивної діяльності. Наведено психологічні особливості акмеологічного компонента професійної ідентичності: готовність до саморозвитку; бажання знати себе; здатність самоудосконалюватися (можу

самоудосконалюватися, але не хочу знати себе; хочу знати себе і не можу змінитися; не хочу знати себе і не хочу змінюватися; хочу знати себе, але не можу себе змінити). Обґрунтовано особливості аутопсихологічного компонента професійної ідентичності: самовіддача фахівця; самовираженість професійної діяльності; саморозкриття потенціалу; самоствердження у професійній діяльності; правильний/неправильний професійний вибір; наявність улюбленої справи; вірність своєму покликанню і обов'язку.

В цьому розділі визначено рівні розвитку професійної ідентичності фахівців (консультантів) ІРЦ. В результаті дослідження впливає, що у фахівців (консультантів) ІРЦ і фахівців СЗСО/НРЦ на *високому рівні* функціонують міжособистісні навички в структурі професійної ідентичності, це говорить про провідну роль м'яких навичок. На *достатньому рівні* втілюються аутопсихологічні параметри та контекстуальні характеристики професійної ідентичності, які дозволяють фахівцям змінювати особистісні риси та поведінкові параметри, а відтак забезпечують самокорекцію основних особистісних і міжособистісних характеристик. На *середньому рівні* знаходиться творчий компонент професійної ідентичності разом з таким важливим компонентом як адаптивний компонент, що забезпечує здатність діяти в нових умовах. Встановлено *низький рівень* розвитку мотиваційного та акмеологічного компонентів. Це означає, що недостатньо мотивуються фахівці (консультанти) власною працею, соціальною значущістю праці, мотивами самоствердження, мотивами професійної майстерності та не готові до саморозвитку й бажання знати себе.

Отже, проведене дослідження підтвердило необхідність розвитку відповідних компонентів професійної ідентичності та визначення шляхів корекційно-розвивальної роботи з формування компонентів професійної ідентичності (мотиваційного, технічного, міжособистісного, контекстуального, адаптивного, творчого, акмеологічного, аутопсихологічного) у фахівців (консультантів) ІРЦ.

У третьому розділі дисертації експериментально перевірено ефективність апробації на практиці особистісно орієнтованої технології розвитку професійної ідентичності у фахівців (консультантів) ІРЦ, метою якою є зміцнення професійної ідентичності фахівців ІРЦ через мотивацію, рефлексію та розвиток акме, застосування сучасних психологічних технік. Теоретико-методологічні засади особистісно орієнтованої технології розвитку професійної ідентичності у фахівців (консультантів) ІРЦ включає основні наукові підходи й принципи реалізації зазначеної технології

Експериментальна робота була реалізована у вигляді тренінгу розвитку професійної ідентичності у фахівців (консультантів) ІРЦ, який містив у своїй структурі вправи-психотехніки, бесіди, тести, ситуаційно-рольові ігри, психомалюнок, моделювання практичних ситуацій, музикотерапію, мозковий штурм, дискусію, техніки активного слухання, розв'язання кейсів.

Аналіз результатів експериментальної корекційно-розвиткової роботи підтвердив ефективність впровадження особистісно-орієнтованої технології розвитку професійної ідентичності у фахівців (консультантів) ІРЦ. У ході

експерименту найбільш значущі відмінності виявилися в динаміці всіх компонентів професійної ідентичності. Після експерименту стали домінувати високий і достатній рівні, середній рівень професійної ідентичності значно знизився, а осіб з низьким рівнем не виявилось. Узагальнений аналіз розвитку рівнів професійної ідентичності у фахівців (консультантів) ІРЦ на початку експерименту та в кінці свідчить про те, що більшість осіб даної категорії показала позитивну динаміку розвитку: зменшилась кількість осіб низького рівня (з 3,8% до 0%), та середнього рівня з 20,0% до 3,8% та достатнього рівня з 46,2% до 29,0%, тоді як кількість осіб з високим рівнем суттєво підвищилася з 30,0% до 68,0%. Результати формувального експерименту засвідчили наявність якісних змін у розвиненості компонентів професійної ідентичності після проведення корекційно-розвиткової роботи.

Відтак, процес розвитку професійної ідентичності фахівців (консультантів) ІРЦ залежить від ефективності впровадження особистісно орієнтованої технології.

Повнота викладення матеріалів дисертації у роботах, які опубліковані автором. Звертаю увагу на якість, повноту, відсутність плагіату, інформаційність, неповторюваність викладу матеріалів дисертації у 13 публікаціях Жанни Кондратюк, де чотири є фаховими та одна стаття у зарубіжних виданнях, країн ЄС.

Зазначене дає змогу стверджувати, що представлена дисертаційна робота є самостійним, оригінальним, завершеним науковим дослідженням, результати якого мають значення для психологічної науки як в Україні, так і за її межами. Оцінюючи в загальному позитивно дослідження Кондратюк Жанни Володимирівни, вважаємо за доцільне висловити деякі міркування та побажання.

Побажання до змісту та оформлення дисертації. Схвально оцінюючи результати дослідження варто висловити окремі побажання, які мають рекомендаційний та уточнювальний характер.

1. У першому розділі роботи «Теоретичні основи розвитку професійної фахівців (консультантів) Інклюзивно-Ресурсних Центрів», п. 1.4 ґрунтовно висвітлено структурно-функціональну модель розвитку професійної ідентичності у фахівців (консультантів) ІРЦ та її основні компоненти. Водночас потребує уточнення питання співвідношення поняття індивідуально-психологічних якостей виокремлених у другому розділі роботи «Стан розвитку професійної ідентичності фахівців (консультантів) Інклюзивно-Ресурсних Центрів» п.2.1. з професійною ідентичністю фахівців (консультантів) ІРЦ.

2. Оскільки в дослідженні використовувалося 8 психодіагностичних методик, логічно було б наприкінці другого розділу представити загальну таблицю з їхніми результатами. Це забезпечило б кращу наочність і полегшило порівняння отриманих даних.

3. Дисертанткою розроблено й експериментально перевірено особистісно-орієнтовану технологію розвитку професійної ідентичності у фахівців (консультантів) ІРЦ. На нашу думку, доцільно було б розробити методичні рекомендації з впровадження технології в освітній процес інклюзивно-

ресурсних центрів як осередків супроводу осіб з особливими освітніми потребами.

4. Загалом робота виконана та оформлена належним чином, проте в тексті все ж зустрічаються незначні технічні помилки.

Зазначені нами побажання не завадили загальному позитивному сприйманню даної дисертації та мають характер рекомендацій. Представлена дисертаційна робота є завершеною, а сформульовані у ній положення, результати та висновки становлять наукову й практичну цінність.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушення академічної доброчесності. При детальному розгляді та аналізі дисертаційної роботи, а також її перевірки в антиплагіатній системі Strike Plagiarism не виявили порушень академічної доброчесності.

Висновок. Дисертаційне дослідження Кондратюк Жанни Володимирівни *«Психологічні особливості розвитку професійної ідентичності фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів»* є цілісною, самостійною, завершеною роботою на правах рукопису, яку виконано на актуальну тему з використанням наукових методів дослідження. Робота характеризується чіткістю змісту, містить науково обґрунтовані науково-прикладні результати, які мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення, свідчать про особистий внесок здобувачки та достатньо повно представлені у наукових працях. Дисертація відповідає спеціальності 053 Психологія та вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 (з наступними змінами), та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 із змінами внесеними згідно постанови КМУ України від 21.03.2022 р., №502 від 19.05.2023 р., №507 від 03.05. 2024 р.), а її авторка, Кондратюк Жанни Володимирівни, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія.

Офіційний опонент:

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної педагогіки
і психології та інклюзивної освіти
КОМУНАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ
«ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО
-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

Тетяна КАЛІНІНА

Підпис	<i>Тетяна Калініна</i>
Засвідчую	<i>Світлана Козуб</i>
Почесний відділ кадрів	
«16» квітня	2024 рік